

1.13. Dabas izziņa

Pirmā sējuma sestā nodaļa saucas „Faustiskā un apolloniskā dabas izziņa”. Vispirms Špenglers kritizē Helmholca teoriju par kustību un mehāniku. Minētā teorija esot faustisks risinājums. Kustība nav tīri mehānisks lielums. Špenglers raksta, ka viss precīzais ir bez jēgas; jebkurš fizikālais novērojums ir tā būvēts, ka tā rezultātu pierāda tikai zināms skaits tēlainu pieņēmumu, kas rada pārliecinošu iespaidu. Bez tēlainā konteksta skaitļi ir tukši un neko neizsaka. Savukārt tēlaino kontekstu nosaka cilvēka kultūra, laikmets un citi apstākļi – zinātniskā skola, tradīcijas. Ticība un „izziņa” ir iekšējās pārliecības divas formas. Skaitļi nav galvenais. Katras kultūras cilvēks tiecās dabu izprast un iedziļināties dabā, bet nevis tikai dabu izmērīt skaitļos. Skaitļiem ir jābūt noslēpuma atslēgai. Skaitļi visu neizskaidro un nepaskaidro. Jebkurš eksperiments, jebkura metode, jebkurš novērojums izaug no vispārējās apjausmas, kas neietilpst tikai matemātikas robežās. Katra zinātniskā pieeja liecina par simbolisko priekšstatu līdzekļiem. Tikai kultūra izšķir katru zinātnisko likumu; zinātnisko likumu nosaka liktenis – kauzalitāte (cēloniskā nosacītība). Jebkuras teorijas dzīves ilgums ir liktenis. Katrā faktā ietilpst teorija. Par to esot rakstījis Gēte. Fakts eksistē priekš tā, kuram kalpo attiecīgais fakts.

Rietumu fizika dabu skata no mehānikas pozīcijām. Taču dabas zināšanu pamatā ir reliģiskā ticība – zināma dogma, reliģiska pasaules aina. Dabaszinātnes nav bez reliģijas – iekšējās patiesības, iekšējās atbilstības. Var būt tikai antropomorfi priekšstati. Citas „patiesības” nav iespējamās. Cilvēka īpašību piedēvēšana dabas parādībām (antropomorfisms) ir dabas izziņas pamatā. Uz katru fizikas teoriju attiecās vārdi „cilvēks radīja dievu atbilstoši savas tēlam”. Arī katrā fizikas teorijā ir redzams tās autors.

Katra kultūra izstrādā savu dabaszinātni. Skaitļi, formulas, likumi bez cilvēku cilvēciskuma klātbūtnes neko neizsaka. Faustiskais cilvēks radīja neierobežotas telpas dinamiku, bezgalīga tāluma fiziku. Vispār ir trīs fiziskās sistēmas – apolloniskā, maģiskā un faustiskā.

Cilvēka domāšana vienmēr ir kauzāli noteikta. Špenglers analizē attieksmi pret atomu antīkajā variantā un faustiskajā variantā. Antīkajā izpratnē atomi ir miniatūras formas, Rietumu izpratnē – minimāli kvanti, enerģijas kvanti. Antīkajā izpratnē atomi ir uzskatāmības un tuvības iznākums; Rietumu izpratnē – abstrakcijas iznākums.

Špenglers raksta par „atomistikas” un „ētikas” iekšējo radniecību. Faustiskā dvēsele, kurai esamība ir ilūziju pārvarēšana, kurai sajūtu pamatā ir vientulība un kurai skumju pamatā ir bezgalība, iekļauj noslēgtības, tāluma, izolācijas prasību visās reālajās - sabiedriskās, garīgās, mākslinieciskās pasaules visās formās.

Faustiskā cilvēka (Nīčes) prasība bija distancēties; antīkā cilvēka prasība bija tuvība, atbalsts un kopīgums. Rietumu fizikas pamatā ir spriedze. Starp antīkā kosmosa atomiem nav iekšējās spriedzes, distances prasības, gribas diktāta. Toties mūsdienu fizikas pamatā, raksta Špenglers, ir spriedzes princips. Tādu principu nosaka attieksme pret enerģiju, vēlēšanās pārvaldīt dabu.

Atomistika ir mīts, bet nevis pieredze. Priekšstats, ka eksistē formas izjūta un pasaules izjūta pati par sevi neatkarīgi no izzinošā subjekta, ir kritisks aizspriedums.

Špenglers citē Gēti: „Dabai nav sistēmas; tas ir, daba pati ir dzīve un plūšana no nezināma centra uz neizsakāmu robežu”. Dabu var izzināt, un dabu var vērtēt. Tam, kurš izzina dabu, ir gatava sistēma; bet tā ir tikai sistēma, un nekas vairāk. Zinātniski var pamatot tikai tad, ja balsties uz esošo, realizēto un meklē „pamatus” esošajam un realizētajam; tātad no esošā un realizētā nākas atgriezties pagātnē noietajā ceļā; taču atgriezties var tikai domās, bet nevis dzīvošanā.

Dabas iepazīšana ir izziņas funkcija, kas ir pakļauta noteiktam stilam. Dabaszinātņu formu pasaule atbilst matemātikas, reliģijas, tēlotājas mākslas formu pasaulei.

Mīti nav pirmatnējo cilvēku izgudrojumi. Mīti neizbeidzās reizē ar pirmatnējo cilvēku vēstures beigām. Gluži pretēji. Mītiskums piemīt augsti attīstīto kultūru sākuma periodam. Tajā var saskatīt episko laikmetu, kad katrā kultūrā formējas mītiskā pasaules aina jaunai reliģijai.

Mīts kā reliģiski intuitīvs veidojums nav izzināms. Faustiskā mitoloģija radās ģermāņu bruņinieku laikmetā 900.-1200.g. Mītu izpratnē mītu rašanās apstākļiem nav nekādas nozīmes.

Izejas pamats, pasaules izjūtas geštalts un neapzinīgais radīšanas process nav aprakstāms nevienā valodā.

Špenglers raksturo ateismu. Katrai reliģiskajai sistēmai ir savs antipods – ateistiskas tendences. Faustiskajā dvēselē būtiskākais ir dogma, bet nevis vizuālais kulta. Katrai kultūrai ir savs ateisms. Ateisms var būt saistīts ar zināmu pretrunīgumu cilvēka rīcībā. Cilvēks var izteikties par savu neticību Dievam, taču tajā pašā laikā var lūgt Dievu nepieciešamības gadījumā, izjūtot garīgi šo nepieciešamību.

Faustiskā reliģija nepieļauj sirdsapziņas brīvību. Tas būtu pretrunā šīs reliģijas dinamikai. Netiek pieļauta arī brīvdomība, - sārti, giljontīnas, grāmatu dedzināšana, grāmatu noklusēšana, sprediķa vara, preses vara. Nemēdz būt ticība bez noslieksmes pēc ilūzijas vienā vai otrā formā.

Rietumu fizikai, raksta Špenglers, savā dziļākajā būtībā piemīt dogmatisks raksturs, bet nevis kultūras raksturs. Fizikas saturs ir spēka dogmats, mācība par mehānistisku darbību, bet nevis mehānistisku stāju Visumā. Spēks ir mitoloģisks lielums, kura sākums ir nevis zinātniskā pieredze, bet gan cenšanās iepriekš nosacīt zinātniskās pieredzes struktūru. Spēka dogmats ir vienīgā tēma faustiskajā fizikā. Spēka dogmats vijas cauri visam – arhitektūrai, glezniecībai, dabaszinātnēm. 17.gs. spēks kā tēls Galileja, Ņutona, Leibnica darbos figurēja reizē ar spēka tēlu glezniecībā; 18.gs., klasiskajā mehānikas gadsimtā, spēka tēls Laplasa, Lagranža darbos figurēja reizē ar spēka tēlu Baha mūzikā; 19.gs. spēks nonāca pašmērķīga analītiskuma rokās. Savukārt entropijas izpratne nosaka vienvirziena tendences dabas izpausmēs. Entropijas pētījumi vedina uzskatīt, ka teorētiski visiem procesiem ir jābūt atgriezeniskiem, kas ir dinamikas galvenā prasība. Taču entropijas pētījumi pierāda, ka visi procesi īstenībā ir neatgriezeniski – neviens izjaukts stāvoklis nevar tikt atjaunots ideālā sākotnējā stāvoklī. Tāpēc precīzo metožu vietā sāk darboties statikas metodes. Bet tas nozīmē sekojošo. Statika tāpat kā hronoloģija pieder organiskajai sfērai – mainīgajai dzīves kustībai, liktenim, gadījumam, bet nevis likumu un kauzalitātes sfērai. Statika tiek izmantota politiskās, ekonomiskās, tātad – vēsturiskās attīstības faktoru raksturojumā. Statikā uzpeld dzīves formu elementi: augšana, novecošana, dzīves ilgums, virziens, nāve. Tas liecina par pasaules procesu neatgriezeniskumu. Fausta traģēdijas otrajā daļā mirst, jo sasniedzis dzīves mērķi. Pasaules gals kā iekšēji nepieciešamās attīstības noslēgums, - lūk, kas ir dievu nāve; un tas nozīmē pēdējo, mīta ierelīgisko redakciju: mācību par entropiju. Špenglera ieskatā entropija ir liecība pasaules neatgriezeniskumam, aplamībai uz pasauli lūkoties kā uz racionāli izzināmu objektu, vienmēr cenšoties visur saskatīt pilnību, noslēgtību, pabeigtību, iespējamību izmērīt, nosvērst, aprēķināt, izskaitļot u.tml.

1.sējuma noslēgumā Špenglers prognozē Rietumu zinātnes pagrimumu, kas notiks 20.gs. beigās. Tā būs zinātnes pašiznīcināšanās. Ticības alka izstums analītiskuma māniju. Kritiski analītiskie pētījumi pārstās būt garīgie ideāli. Kā paskaidro Špenglers, zinātniskie rezultāti ir tikai noteiktas garīgās tradīcijas rezultāti. Par zinātnes nāvi jau liecina tas, ka zinātne nevienam vairs nav notikums. Zinātne ar saviem atklājumiem ir pārsātinājusi ļaudis. Ne tikai ļaudis pārsātinājusi, bet arī kultūras garu pārsātinājusi. Tas izpaužas ar vien niecīgāku, šaurāku, neauglīgāku cilvēku ienākšanā zinātnē. Tomēr vēl esot jāuzraksta par precīzo zinātņu morfoloģiju. Tajā ir jāparāda, kā visi likumi, jēdzieni un teorijas ir iekšēji savstarpēji saistītas un ko tas viss nozīmē faustiskās kultūras biogrāfijā.